

IZRAŽAVANJE VREMENA U NASTAVI HJ2

Sanda Lucija Udier (Zagreb)

Sažetak:

Temeljne kategorije, poput vremena, drugačije se konceptualiziraju u različitim jezicima. Za poučavanje L2 nužna je upućenost u te specifičnosti jer je izricanje vremena vrlo frekventno i elementarno te se obrađuje od samoga početka učenja. Kategorija vremena u hrvatskome se jeziku može izražavati leksički i gramatički. Cilj rada bit će pokazati pristup obradi kategorije vremena u HJ2. Treba posvetiti osobitu pozornost semantici, morfologiji i sintaksi padeža kojima se izražava vrijeme, semantici i sintaksi vremenskih prijedloga i priloga, suptilnim razlikama u značenju sličnoznačnih priloga, obradi glagolskih vremena te uputama o njihovoj uporabi, pravilima o slaganju glagolskih vremena i izražavanju vremena vremenskim zavisnosloženim rečenicama.

Ključne riječi: kategorija vremena, leksičko izražavanje, gramatičko izražavanje, pristup, poučavanje HJ2, padeži, vremena

Expressing the Category of Time in CL2 Classes

Abstract:

Basic categories, such as time, are differently conceptualized in different languages. It is necessary to know the specificities of time conceptualization in a certain language in order to be able to teach it as foreign and second because the expressing of time happens to be very basic and very frequent in language which makes it a L2 classes content from the very beginning. The category of time in the Croatian language can be expressed lexically and grammatically. The aim of this paper is to show the approach to the category of time in CL2 classes. A special attention is paid to case semantics, case morphology and case syntax while expressing time, as well as to the semantics and syntax of temporal adverbs and prepositions and on the subtle differences between similar temporal prepositions. The stress is on the processing CL tenses in CL2 classroom and the instruction on their use, rules how tenses are composed and how time is expressed in composed sentences in CL.

Key words: category of time, lexical expressing, grammatical expressing, approach, teaching CL2, case, time

Temporalnost i nastava hrvatskog kao inog jezika

Različite se kategorije različito konceptualiziraju u različitim jezicima pa je zbog toga u poučavanju neizvornih govornika nužno ukazati na specifičnosti

izražavanja svake kategorije u hrvatskome jeziku. Poimanje vremena svakako jest univerzalna činjenica, ali svaki jezik ima svoj osebujni sustav i logiku iskazivanja vremenskih odrednica (Žic Fuchs, 2009: 32). Mnogi podaci o kategorijama koje bi izvorni govornici smatrali zališnim neizvornim su govornicima itekako potrebni jer oni nemaju izvornogovorničku jezičnu kompetenciju koja bi stvorila zališnost. Na nastavi na kojoj se obrađuje kategorija vremena treba posvetiti pozornost učenicima i studentima u čijim se prvim jezicima vremenski odnosi izražavaju drugačije nego u hrvatskome, na primjer izvornim govornicima mandarinskoga u kojem glagoli ne m oblik, nego na određeno vrijeme ukazuju vremenske priložne oznake. Takvi su učenici i studenti HJ2 naviknuti na izražavanje temporalnosti na leksički način i zbog toga im je zahtjevno približiti vrijeme kao gramatičku kategoriju.

Leksičko izražavanje vremena u nastavi HJ2

Izražavanje vremena na leksički način jedno je od dva moguća načina njegova izražavanja u hrvatskome jeziku. Ono obuhvaća izražavanje raznolikih vremenskih značenja priložima, veznicima te pridjevima i imenicama s vremenskim značenjem. Gramatičko izražavanje vremena znači izražavanje svezom prijedloga i imenske riječi u određenome padežu te glagolima u određenim glagolskim vremenima. Osnovna načela po kojima se uvode i obrađuju leksemi s vremenskim značenjem jesu čestoća, jednostavnost, konkretnost i postupnost. Osim pridjeva i imenica s vremenskim značenjem, najčešće rabljene riječi s vremenskim značenjem jesu prijedlozi (*od, do, prije, poslije...*), veznici (*kad, čim...*) i prilozi (*tada, sada, onda, jučer, danas, prekosutra...*). Svaki od leksema s vremenskim značenjem potrebno je obraditi na semantičkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i pragmatičkoj razini. Kad je riječ o semantičkoj razini, u nastavi je potrebno posvetiti pozornost razlikama u značenju nekih prijedloga, veznika i priloga. Na primjer, potrebno se zadržati na razlici u značenju rečenica *Idem kući za Božić* i *Idem kući na Božić*, odnosno *Bit ću kod kuće za Božić* i *Bit ću kod kuće na Božić* u kojima se prijedlog *na* odnosi samo na vrijeme, dok značenje prijedloga *za* spaja značenje vremena i događaja. Istu je pozornost potrebno pridati i značenjski sličnim vremenskim veznicima, na primjer veznicima *već, tek* i *još* u rečenicama *Već sam došao, Tek sam došao* i *Još nisam došao*. Vrste riječi namijenjene izražavanju vremenskih odnosa jesu glagolski prilozi prošli i sadašnji koji znače istovremenost, odnosno prethođenje (Silić i Pranjković, 2005: 198). Važno je istaknuti i trodimenzionalnu organizaciju vremena u nalik jednakoj organizaciji prostora (*sada, tada, onda*; vremenski prilog *tada* upućuje na događaj koji je vremenski bliži sadašnjem vremenu od onoga na koji se odnosi prilog *onda*), za razliku od dvodimenzionalne organizacije u nekim drugim jezicima (engleski, njemački). Leksičko izražavanje vremena u praksi se pokazuje lakše naučivim nego ono gramatičko zbog njegove manje složenosti i zbog motivacije

učenika koja je veća kad je riječ o učenju vokabulara (Udier, 2009: 85). Osim toga leksičkim se jedinicama lakše određuje značenje nego gramatičkim strukturom (Žic Fuchs, 2009: 66).

Gramatičko izražavanje vremena u nastavi HJ2

Kada se govori o gramatičkom izražavanju vremena, misli se prije svega na izražavanje prošlosti, sadašnjosti i budućnosti glagolskim oblicima u pojedinim prošlim, sadašnjim i budućim glagolskim vremenima te na izražavanje vremen-skih značenja svezom prijedloga i imenskih riječi u određenu padežu. Kao i kod poučavanja leksičkoga izražavanja temporalnosti, i kod gramatičkoga treba se voditi čestotnošću, jednostavnošću i postupnošću. Učenici trebaju prvo učiti i usvajati najjednostavnije i najčešće načine gramatičkoga izražavanja vremena. Ti im načini izražavanja trebaju biti prezentirani postupno. Jako je važno da poučavanje gramatike bude usustavljeno te da sustav bude primjeren neizvornim govornicima, dakle da se ništa ne podrazumijeva, već da sustav bude shvatljiv i naučiv učenicima koji se prvi put susreću s njima. Zbog toga svaki nastavnik treba ugraditi u svoj način poučavanja i saznanja o obzoru očekivanja koji se formira na temelju J1 i iskustva u učenju jezika.

Izražavanje temporalnosti glagolskim vremenima i načinima

Hrvatski sustav glagolskih vremena karakterizira postojanje jednoga sadašnjega vremena – prezenta, dva buduća vremena – futura 1. i futura 2., te četiriju prošlih glagolskih vremena – perfekta, aorista, imperfekta i pluskvamperfekta. Osnovno buduće vrijeme futur 1., kao i osnovno prošlo glagolsko vrijeme perfekt, jednostavni su, dok je prezent zahtjevan. Takva je situacija za većinu učenika i studenata HJ2 iznenađujuća jer oni s obzirom na svoja prethodna iskustva očekuju više glagolskih vremena te jednostavniju tvorbu prezenta kao u jezicima koji razlikuju samo pravilne i nepravilne glagole ili samo nekoliko konjugacijskih obrazaca (Novak-Milić, 2005: 252). Kod tvorbe prezenta učenicima je potrebno pružiti sustav koji se razlikuje od podjele glagola na vrste i razrede kakav je zastupljen u gramatikama za izvorne govornike (Jelaska, 2005: 342). Izdvajanje nastavaka i segmentiranje glagola na osnovu i nastavak kakvo postoji u postojećim gramatikama (Barić i sur. 1997, Silić i Pranjković 2005, Težak i Babić 2009, Ham 2009) uglavnom je neprikladno za nastavu HJ2 zbog toga što izdvojeni nastavnici neizvornim govornicima sami po sebi nisu dovoljno razlikovni. Ključno je pokazati odnos infinitiva i prezenta, odnosno pružiti informaciju o tome kako da se na temelju toga kakav je infinitiv glagola zaključiti kakvi će biti njegovi prezentski oblici (Jelaska, 2005: 344). Prezent glagola potrebno je prikazati kao sustav koji se sastoji od skupina istovrsnih glagola, a glagole koji pripadaju pojedinoj prezentskoj skupini zajednički prikazati tako da se svaki glagol može podijeliti na dio koji ostaje isti i dio koji se u prezentu mijenja. Takve podjele

prezenta na skupine zbog svoje su razlikovnosti prikladne za poučavanje neizvornih govornika te ih to čini shvatljivima i naučivima. U planiranju progresije poučavanja prezentskoga sustava treba se voditi osnovnim principima: postupnošću, prototipnošću, čestotnošću (Jelaska, 2005: 342) i sustavnošću. Present se glagola poučava kao sustav koji se sastoji od skupina glagola istoga prezentskoga tipa. Glagoli i njihov present uvode se u nastavu postupno i u skladu s mogućnostima njihova usvajanja, a što je pojedini glagol češće u uporabi u hrvatskome jeziku, to će prije biti obrađen u nastavi. Važno je pritom imati u vidu odnos rječnika i gramatike (Jelaska, 2005: 347–348). Za razliku od gramatičkih priručnika hrvatskoga jezika namijenjenih izvornim govornicima (Barić i sur. 1997, Silić i Pranjković 2005, Težak i Babić 2009, Ham 2009) te za razliku od udžbenika namijenjenoga djeci koja su izvorni govornici (Bacan i sur. 2010; Bulić i sur. 2010) u kojima su sve prezentske vrste, kao i svi glagoli u njima, jednako zastupljene na nivou općega opisa jezičnoga sustava, u udžbenicima i priručnicima za HJ2 treba biti primijenjeno načelo čestotnosti prema kojemu glagoli koji su zastupljeniji u jeziku trebaju biti proporcionalno više zastupljeni i u nastavi te se uvoditi u poučavanje prije nego slabije frekventni glagoli. Važna je informacija kako se u hrvatskome standardnome jeziku buduće vrijeme ne izražava prezentom svršenih glagola kao što je slučaj u većini drugih slavenskih jezika (npr. ruskome, češkome). Prava se sadašnjost izražava prezentom nesvršenih glagola, a present takvih glagola ne može izražavati radnju koja prethodi nekoj drugoj radnji jer ona podrazumijeva završenost (Pranjković, 1995:19). Present nesvršenih glagola može izražavati buduću radnju, ali uz njega treba stajati neki dodatak kojim se određuje vrijeme vršenja glagolske radnje.

Prošla glagolska vremena aorist, imperfekt i pluskvamperfekt u nastavi HJ2 uglavnom se ne poučavaju zbog njihove slabe čestote i zastupljenosti. Na najvišim stupnjevima učenja oni se obrađuju i učenici njima ovladavaju na razini prepoznavanja. S obzirom na vlastiti obzor očekivanja koji je formiran činjenicom njihova prvog jezika te drugih jezika o kojima imaju saznanja, učenici i studenti HJ2 često pitaju i za pravila o slaganju vremena. Jedno od najčešćih pitanja odnosi se na pluskvamperfekt koji je pretprošlo glagolsko vrijeme namijenjeno izražavanju radnje koja se dogodila prije neke druge radnje u prošlosti, no koji je uvijek i u svim kontekstima zamjenjiv perfektom. U standardnom hrvatskom jeziku perfekt je glagolsko vrijeme koje pokazuje vezu sa sadašnjošću u smislu rezultata radnje koju izražava, za razliku od aorista i imperfekta koji ne pokazuju (Katičić, 1992: 176), ali hrvatski, poput engleskoga i turskoga (Žic Fuchs, 2009: 135; Čaušević, 1996: 258), ne poznaje distinkciju između glagolskih vremena kojima se izriče radnja koja je započela i završila u prošlosti i onih kojima se izriče radnja koja je započela u prošlosti, ali u sadašnjosti još traje ili je za sadašnjost na neki način relevantna (Žic Fuchs, 2009: 134–137), kao ni, poput turskoga, makedonskoga i bugarskoga (Friedman, 2003: 86), distinkciju između

prošlih glagolskih vremena u kojima je govorno lice sudjelovalo ili nije. Pravilo o slaganju glagolskih vremena postoji kod izražavanja dviju budućih radnja koje se odvijaju jedna poslije druge, dakle kod izražavanja buduće i predbuduće radnje. Takve se radnje izražavaju kombinacijom futura 2. i futura 1. tako da se futurom 2. izražava radnja koja se dogodila prva, a futurom 1. radnja koja se dogodila poslije nje. Futur se 2. u standardnome hrvatskom jeziku nikad ne pojavljuje u jednostavnim rečenicama.

Izražavanje temporalnosti svezom prijedloga i imenskih riječi u određenome padežu

Izražavanje vremena prijedložno-padežnim izrazima uključuje se u nastavu HJ2 na početku učenja. Ono uključuje obradu semantike, morfologije i sintakse padeža kojima se izražava vrijeme. Poteškoća u poučavanju i učenju jest činjenica što se temporalnost izražava s ukupno čak pet padeža, dakle svim zavisnim padežima u hrvatskome jeziku, a svaki od njih ima svoja morfološka obilježja kojima učenici i studenti HJ2 trebaju ovladati (Čilaš Mikulić, Gulešić Machata i Udier, 2007: 38–40). Padeži kojima se izražava vrijeme mogu se obrađivati gramatičko-semantičkim načinom, što znači da se padeži obrađuju ustaljenim redom, a obrada se sastoji od tumačenja njihovih uloga te obrade i uvježbavanja njihove morfologije. Ponuđen je redosljed poučavanja padeža s vremenskim značenjem u nastavi inojezičnog hrvatskog koji je provjeren u istraživanjima (Udier, Gulešić Machata, Čilaš Mikulić, 2007: 41) i udžbenicima (Čilaš Mikulić i sur. 2006; Čilaš Mikulić, Gulešić Machata i Udier 2008; Čilaš Mikulić, Gulešić Machata i Udier 2011.) te potvrđen u praksi: akuzativ, lokativ, dativ, instrumental i genitiv. U hrvatskome se jeziku vrijeme izražava akuzativom s prijedlozima *u*, *na* i *za* (*U ponedjeljak dolazim. Na taj dan odlazim. Za mjesec dana odlazim.*), lokativom s prijedlozima *u* i *na* (*U siječnju idemo na skijanje. Na Božić se uvijek okupi naša obitelj.*), instrumentalom bez prijedloga (*Godinama sam čekao. Nedjeljom dugo spavam.*) i genitivom s prijedlozima *poslije*, *prije*, *od*, *do*, *nakon* i drugima (*Poslije mora idemo u planine.*) te genitivnom besprijedložnom sintagmom (*Ovog ljeta idemo na more.*) Vrijeme se može izraziti i dativom s prijedlogom *prema* (*Prema kraju nastave učenici su sve nestrpljiviji.*), no taj dativ nema pravo vremensko značenje već njegovo značenje spaja značenje vremena i usmjerenosti. Dativ u sintagmama s prijedlogom *prema* (*prema kraju, prema početku, prema sredini... godine, sata, ljeta, jeseni...*) izražava vremenska usmjerenost. Svako od vremenskih značenja koja se izražavaju svezom prijedloga i imenskih riječi u određenu padežu treba detaljno rastumačiti te tvorbeno-morfološki, uporabno i značenjski približiti. Učenicima i studentima HJ2 teško je približiti kako se, kad je vrijeme održavanja kakve radnje dan u tjednu, ono izražava akuzativom, a kad je vrijeme održavanje kakve radnje mjesec u godini, ono izražava lokativom. Razlika tih odnosa može se protumačiti pozivanjem na ciljnost kao na temeljno

značenje akuzativa (nešto se odvija u taj određeni, ciljani dan, a ne u neki drugi), odnosno na vremensku usidrenost kao na temeljno značenje lokativa (radnja se odvija unutar nekoga vremenskoga segmenta, na primjer mjeseca u godini). Pozivanjem na ciljnost akuzativa, odnosno partitivnost genitiva može se objasniti i razlika između sintagme *u ovu subotu* i *ove subote*. Akuzativna sintagma znači da je riječ o toj konkretnoj suboti, dok genitivna sintagma znači da se radnja odvija bilo kada tijekom te subote. Temeljno je značenje instrumentala paralelnost koja se manifestira kao istovremenost. Time se tumače konkretna vremenska značenja koja ima instrumental: periodično ponavljanje (*nedjeljom*) ili dugotrajnost (*godinama*).

Zaključak

Pristup obradi temporalnosti na nastavi za učenike i studente HJ2-a treba biti specifičan jer u neizvornih govornika ne postoji zališnost te im zbog toga treba rastumačiti sve elemente jezičnoga sustava na lingvistički utemeljen te glotodaktički jasan, sustavan i postupan način. Obrada gramatičkoga načina izražavanja vremena povezana je s obradom glagolskih vremena i načina te prijedložno-padežnih izraza. Kod obrade glagolskih vremena najzahtjevnija je i najdelikatnija obrada prezenta zbog vrlo složena i razvedena sustava hrvatskih glagola. Obrada izražavanja vremena prijedložno-padežnim izrazima složena je zbog toga što se dubinski padež vremena, u hrvatskome jeziku izražava s čak pet površinskih padeža. Obrada treba biti osmišljena sa sviješću o važnosti postupnosti koja je potrebna radi usvajanja morfologije površinskih padeža, a naglasak treba biti stavljen na što potpunije tumačenje značenja svakoga od brojnih vremenskih odnosa koji se izražavaju prijedložno-padežnim izrazima.

Literatura:

- BACAN, Marijan i sur., 2010, *Hrvatski jezik 6*. Zagreb: Školska knjiga.
 BARIĆ, Eugenija i sur., 1997, *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
 BULIĆ, Matilda i sur., 2010, *Hrvatski ja volim*. Zagreb: Profil.
 ČAUŠEVIĆ, Ekrem, 1996, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*. Zagreb: HSN.
 ČILAŠ MIKULIĆ, Marica i sur., 2006, *Hrvatski za početnike 1*. Zagreb: HSN.
 ČILAŠ MIKULIĆ, Marica, GULEŠIĆ MACHATA, Milvia, UDIER, Sanda Lucija, 2008, *Razgovarajte s nama! Hrvatski za više početnike*. Zagreb: FF press.
 ČILAŠ MIKULIĆ, Marica, GULEŠIĆ MACHATA, Milvia, UDIER, Sanda Lucija, 2011, *Razgovarajte s nama! Hrvatski za niži srednji stupanj*. Zagreb: FF press.
 FRIEDMAN, Victor, 2008, *Turkish in Maceodnia and Beyond*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
 HAM, Sanda, 2009, *Školska gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
 JELASKA, Zrinka, 2005, *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: HSN.

- KATIČIĆ, Radoslav, 1986, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: JAZU.
- KATIČIĆ, Radoslav, 1992, *Novi jezikoslovni ogleđi*. Zagreb: Školska knjiga.
- NOVAK-MILIĆ, Jasna, 2005: *Glagolski priručnici u udžbenicima za strance, Jelaska Zrinka (red). Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Zagreb: HSN, 252–260.
- PRANJKOVIĆ, Ivo, 1995, *Sintaksa hrvatskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- PRANJKOVIĆ, Ivo, 2001, *Druga hrvatska skladnja*. Zagreb: HSN.
- TEŽAK, Stjepko, BABIĆ, Stjepan, 2009, *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- UDIER, Sanda Lucija, GULEŠIĆ MACHATA, Milvia, ČILAŠ MIKULIĆ, Marica, 2007, *Gramatičko-semantički pristup obradi padeža*. Lahor, Zagreb, 1, 1, 36–49.
- UDIER, Sanda Lucija, 2009, *Pristup obradi leksičkih jedinica u nastavi hrvatskoga kao drugoga i stranoga jezika*. Lahor, Zagreb, 4, 7, 77–94.
- ŽIC FUCHS, Milena, 2009, *Kognitivna lingvistika i jezične strukture*. Zagreb: Globus.